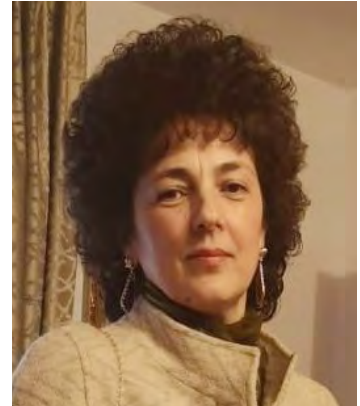

Aliona GRATI

Nicoleta VORNICU

MITROPOLITUL GAVRIIL BĂNULESCU-BODONI: „PORTRETUL COMPLET” AL UNEI PERSONALITĂȚI PROVIDENȚIALE

Propunându-ne să dedicăm acest număr al revistei *Dialogica* personalităților Chișinăului inclusiv, ne-am gândit că trebuie să pornim de la mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni. Orașul Chișinău îi datorează mult acestei personalități providențiale. Gavriil Bănulescu-Bodoni a decis, în anul 1813, să construiască aici reședința Mitropoliei, obținând teren din proprietatea mănăstirilor ieșene Galata și Sf. Paraschiva „spre folosul gubernicescului oraș Chișinău, știind că după înalta voință întărindu-se a fi pentru olatul Basarabiei, târg al Guberniei”. Puțin mai târziu, Chișinăul a ieșit de sub tutela mănăstirească, când guvernul rus a propus să se facă un schimb. Mănăstirilor le-au fost oferite alte sate, iar Chișinău, Buiucani, Hrușca și moșia Vovințeni au fost dăruite statului de către proprietari la 22 aprilie 1818. În acest an Chișinăul a devenit centrul administrativ, economic și politic al regiunii Basarabia.

Gavriil Bănulescu-Bodoni a ridicat la Chișinău principalele ctitorii ecleziastice și culturale. Între anii 1832 și 1836, la inițiativa lui și sub îndrumarea succesorului său, arhiepiscopul Du-

mitru Sulima, a fost ridicată Catedrala Mitropolitană. Preluând funcțiile de centru cultural și ecleziastic al orașului, impunătorul edificiu din inima Chișinăului a devenit un important reper topografic și spiritual. Sunt urmele adânci pe care le-a lăsat Gavriil Bănulescu-Bodoni la Chișinău în amurgul vieții sale. Contribuțiile lui în cultură și la întreținerea flăcării spiritualității în Moldova încep însă mult mai devreme. A fost succesiv episcop-vicar de Akkerman și Bender (1791), mitropolit al Moldovei (1792), ieromonah (1781), arhimandrit (1786) și mitropolit (1792). În 1793 a fost numit mitropolit al Poltavei, apoi al Kievului (1999), iar în 1808, țarul Alexandru I îl numește exarh al Bisericii din Moldova și Țara Românească. În 1813, când a fost înaintat în fruntea noii Arhiepiscopii a Basarabiei, Gavriil Bănulescu-Bodoni a decis să-și construiască reședința la Chișinău. A înființat aici Seminarul Teologic și o tipografie.

Invitatul acestui dialog este doamna Nicoleta Vornicu, doctor habilitat în arte vizuale, cercetător științific gradul I la Centrul Mitropolitan de Cercetări T.A.B.O.R., Iași, România.

În calitate de expert în conservare/restaurare, doamna Nicoleta Vornicu a fost implicată în procedurile de deshumare și conservare in situ ale artefactelor din cripta Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni de la Mănăstirea Căpriana.

AG: Stimată doamnă Nicoleta Vornicu, sunteți director al Centrului Mitropolitan de Cercetări T.A.B.O.R., Iași. Vorbiți-ne, vă rog, despre activitatea și preocupările acestui centru.

NV: Da, în curând se vor împlini 3 decenii de când instituția noastră a fost implicată în activități dedicate cercetărilor privind conservarea, expertizarea științifică (tehnică și artistică), autentificarea și promovarea patrimoniului cultural mobil și imobil. Centrul de Cercetări T.A.B.O.R., deși dedicat în mare parte studiului artei ecleziastice, concentrează abordări interdisciplinare specifice din diferite domenii, precum: artele vizuale, istorie, arheometrie, arheologie, biologie etc. prin departamentele pe care le are. De asemenea, Centrul deține o bază logistică modernă ce oferă posibilitatea unor abordări metodologice interdisciplinare de actualitate, fapt ce a facilitat pe parcurs o bună absorbție a fondurilor naționale și internaționale destinate cercetării în domeniu.

AG: Cercetările de la Centrul T.A.B.O.R. au vizat în vreun fel memoria mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni? Asupra căror aspecte s-au aplecat acestea?

NV: Primul pas a fost implicarea noastră în procedurile de deshumare și conservare in situ a artefactelor din cripta mitropolitului, apoi a urmat etapa de identificare și autentificare a materialelor din vestimentația mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni în cadrul laboratoarelor noastre.

AG: La 3 septembrie 2016, în ziua înființării Episcopiei Chișinăului și a Hotinului, la Mănăstirea Căpriana, Gavriil Bănulescu-Bodoni a fost canonizat. Ziua nu a fost întâmplătoare, în fruntea acestei episcopii, cunoscutul mitropolit s-a aflat mai mulți ani. Cunoaștem din materialele dumneavoastră publicate în revistele *Tyragetia* și *Arta* că ați participat la procedura de deshumare a osemintelor mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni din cripta Bisericii voievodale „Adormirea Maicii Domnului”, aflată în incinta Mănăstirii Căpriana, în calitate de expert în conservare/restaurare și investigații științifice. Spuneți-ne mai exact în ce a constat misiunea dumneavoastră în această acțiune importantă?

NV: A fost un moment unic și care va rămâne ca mărturie istorică. La solicitarea Ministerului Culturii din Republica Moldova, reprezentat de dl prof. univ. Dr. Gh. Postică, viceministru în acea perioadă, am coordonat echipa de experți în conservare/investigații și restaurare, care s-a deplasat de la Iași la Mănăstirea Căpriana, pentru a sprijini extragerea și păstrarea în condiții optime a artefactelor ce însoțeau corpul mitropolitului. Acolo, după 195 de ani de la moartea sa, l-am întâlnit și eu pe Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni, în cadrul procedurilor de deshumare din data de 25 august 2016.

Dorința avizată a echipei de arheologi a fost de salvare a întregului inventar arheologic ce va

fi identificat la deschiderea criptei. Aceasta era misiunea noastră, care a început în august 2016 și a fost finalizată în mai 2021. Implicarea mea personală și a Centrului T.A.B.O.R. a durat între anii 2016–2018.

Am să vă povestesc pe scurt cum au decurs evenimentele.

După cum știți probabil din presă, în dimineața acelei zile totul a început cu o scurtă ședință a sinodului BOM condusă de IPS Vladimir Mitropolitul Chișinăului și al Întregii Moldove, urmată conform protocolului teologic, de un tedeum. Apoi placa comemorativă a fost îndepărtată pentru a se înlesni accesul la criptă, însă după scoaterea primei cărămizi și vizualizarea

poziției sicriului s-a renunțat și accesul la criptă a fost decupat pe laterala vestică astfel ca să intre cât mai puține resturi de zidărie în interior.

Odată deschis accesul la criptă, a fost chemat expertul în deshumări, așezări în raclă și înveșmântări, Preasfințitul Victor, episcop de Arcis și vicar al eparhiei de Odessa.

Primele imagini au fost cele cu fragmentele din sicriul ornamentat cu benzi decorative din materiale textile cu fire metalice și prinse în cuie tip piuneză.

Primele obiecte extrase din criptă au fost cele 2 cruci: crucea de mână și cea pectorală. Sincer a fost destul de greu de gestionat prelevarea corectă, în vederea păstrării integrității

obiectelor, căci entuziasmul ierarhilor prezenți a fost mare, crucea de mână a făcut un mic pelerinaj și s-a întors ruptă la noi. Deosebit de important în cazul extragerii din sit a unor obiecte este de a le menține cât mai aproape de condițiile de habitare, deoarece în acel moment nu se cunoaște natura materialelor din care sunt confecționate și schimbările bruște de microclimat pot duce la distrugerea lor.

Al treilea obiect extras a fost mitra textilă pentru care mi sa permis intrarea în criptă și au urmat fragmentele de încălțăminte. Corpul mitropolitului a fost scos din criptă așezat într-un sicriu și transportat cu cinste în biserică unde au fost separate osemintele de vestimentație.

Nu am avut acces în interior la început, oricum membrii sinodului au lucrat cu multă atenție la rugaminta noastră.

Fiecare și-a luat partea, biserica – sfintele moaște și noi – piesele de vestimentație și accesoriile.

Inventarul arheologic al criptei a fost constituit din: *obiecte de cult* (cruce de mână, cruce pectorală cu panglică), *vestimentație liturgică* (fragmente mai mari sau mai mici din Omofor Mare, Sacos, Stihar, Epitrahil, Mânecuțe, Brâu, Bederniță, Mitră, Învelitoare de cap), *accesorii vestimentare* (nasturi), *fragmente din piele de la încălțăminte*, *galoane textile* (provenite de la sicriu), *fragmente din metal* (din ornamentația sicriului, cuie și piuneze), *fragmente de lemn*

(provenite de la sicriu). Toate se aflau într-o stare de conservare precară.

Timp de două zile, aceste obiecte au fost supuse unor tratamente de conservare activă și stabilizate în funcție de specificul fiecărui material-suport pentru a putea fi transportate spre laboratorul de restaurare.

AG: Gavriil Bănulescu-Bodoni a fost înmormântat la Mănăstirea Căpriană. De ce nu la Chișinău?

NV: Anumite surse spun ca mitropolitul, bolnav de pneumonie, ar fi cerut să fie înmormântat la Căpriană. După cum am văzut la deshumare, simplitatea mormântului pare să confirme faptul că acesta nu a fost pregătit an-

terior, fiind probabil o decizie de moment. De altfel, în perioada 1819–1820, sub coordonarea mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, biserica Adormirea Maicii Domnului de la Căprioara (ctitorită de Petru Rareș în 1542) a fost reconstruită din temelie, și acesta ar putea fi un motiv.

AG: Cum s-au desfășurat lucrările de conservare a ceea ce s-a descoperit după deschiderea criptei? Spuneți-ne mai multe despre secretele restauratorilor. Există un specific al restaurării obiectelor de cult, în comparație cu alte opere de artă?

NV: După extragerea din situ, obiectele metalice, textile și din piele au fost supuse unui

proces de conservare activă astfel ca trecerea de la mediul anaerob la mediul aerob să le afecteze cât mai puțin. Eu personal m-am ocupat de piesele din metal și piele.

Piesele metalice din inventarul arheologic au fost așezate pe suport neutru – hârtie de filtru – și închise ermetic în prezența silicagelui pentru menținerea constantă a umidității și așezate în containere.

Pielea, fiind material organic, este foarte expusă deteriorării biologice, condițiile favorabile de temperatură, umiditate și lipsa ventilației pot duce la dezvoltarea microorganismelor. La analiza vizuală a artefactelor din piele provenite de la încălțăminte mitropolitului am constatat existența unor eflorescențe saline dar și suspi-

ciunea existenței unor colonii fungice, de aceea am efectuat in situ 2 tratamente biologice prin pulverizare cu soluție 2% Tymol, apoi am ambalat fragmentele astfel ca pielea să își păstreze umiditatea și elasticitatea.

Fragmentele de lemn care se aflau în stare avansată de degradare, irecuperabile practic au fost preluate de specialiștii de la Muzeul de Istorie din Chișinău.

Adevarata provocare au fost piesele textile de vestimentație, însă situația a fost gestionată

cu succes de colegile-experti în restaurarea pielelor textile. Și piesele textile au fost supuse unui tratament biologic.

Există o singură metodologie de conservare/restaurare care se aplică la fel obiectelor din spațiul laic sau ecleziastic, însă este specifică fiecărui tip de suport organic sau anorganic.

AG: Ce mai rămâne dintr-un om după 195 de ani?

NV: În general după 195 sau 500 de ani faptele sunt cele care rămân și ne mențin în amintirea posterității, însă dacă vă referiți la inventarul osteologic uman pot spune că din raportul antropologului prezent la deshumare rezultă că starea de conservare a materialului scheletic a fost una moderată spre bună. S-a identificat o leziune pe lobul occipital și temporal stâng, datorată umidității de infiltrație din acea zonă. Am reținut acest aspect pentru că, la acel moment, a creat și o mică controversă, destul de hazlie zic acum, dar care a condus ulterior la consemnarea de către biserică a primei minuni la mor-

mântul mitropolitului. Tensiunea momentului a fost mare de ambele părți, fiecare dorind să își îndeplinească misiunea cât mai bine.

Deși mă abat puțin de la aspectul strict științific, vă spun cum a fost: am primit permisiunea de a coborî în criptă pentru a extrage mitra textilă de pe capul mitropolitului, după cum am spus. Am reușit să îmi ating scopul însă, abia de o așezasem în cutia pregătită de colegi, când, dintr-o dată, s-a creat agitație. Preasfințitul Petru, Episcop de Ungheni și Nisporeni mi-a spus că „am spart” craniul mitropolitului și nu mai pot intra în criptă. M-am resemnat, am așteptat extragerea corpului cu toate artefactele care îl însoțeau, acestea au fost duse în biserică unde au fost separate de către membrii sinodului. Am coborât în criptă în căutarea resturilor de artefacte ce puteau rămâne amestecate în pământ și mă gândeam că poate găsesc și fragmentul de

osos cranian care lipsea. Am găsit: resturi de galon textil, câteva fragmente metalice din ornamentația sicriului și cam atât.

Am ieșit din criptă, mi s-a alăturat dl prof. Postică și, discutând, priveam locul în care a stat cel care a deschis o nouă pagină în istoria BOM. Deodată amândoi am simțit un miros puternic de mir dinspre interiorul criptei, fapt ce a fost consemnat ulterior, după cum am spus. Problema cu lipsa fragmentului osos a fost lămurită de antropolog, iar noi am luat artefactele textile rămase și le-am dus pentru conservare în clădirea unde astăzi se află muzeul.

AG: Artefactele descoperite au fost transportate în România. Unde se află ele acum și în ce stare?

NV: Artefactele metalice, textile și din piele restaurate fac parte acum din expoziția permanentă de la Muzeul Mănăstirii Căpriană, inaugurat în luna mai 2021.

AG: Vă rog să ne vorbiți despre instrumentele și tehnicile de lucru ale restauratorului. Cu care domeniu se identifică restauratorul: cu cel socio-umanist sau cu așa-numitul domeniu al disciplinelor reale? Cum se conjugă acestea în munca restauratorului?

NV: Restaurarea este o muncă care necesită atât creație artistică, cât și cunoaștere a unor tehnici și metode interdisciplinare. Aș spune că se regăsește în ambele domenii. Nu pot fi separate, se completează. În prima etapă, de exemplu, expertul în investigații științifice, utilizând tehnici analice și instrumentale, identifică natura materialelor din structura obiectelor ce vor fi restaurate și starea de degradare a acestora, recomandă tratamente în funcție de aceasta și apoi încep etapele de restaurare propriu-zise de care se ocupă expertul restaurator.

AG: Cum puteți formula rolul acestor acțiuni acum, de la distanța câtorva ani? Ce s-a urmărit? Ce au avut de obținut restauratorii, oamenii de știință și toți ceilalți?

NV: Scopul acțiunii de la Căpriană a fost, după părerea mea, realizarea unui portret complet al Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni. Aici intervine descrierea unei epoci sub toate aspectele – istoric, spiritual, științific, turistic – și validarea acestora cu date concrete. Este cel mai mare inventar arheologic restaurat și mă refer la numărul de piese extrase dintr-un singur sit arheologic. Deși este inventariat în patrimoniul ecleziastic, acest tezaur de bunuri cultural-spirituale este parte a patrimoniului național.

AG: Ați restaurat și alte obiecte descoperite în Republica Moldova?

NV: În calitate de expert conservare/restaurare/investigații am avut intervenții la Biserica medievală Adormirea Maicii Domnului din Căușeni, Mănăstirea Rudi și Cetatea Soroca.

AG: Stimată doamnă Nicoleta Vornicu, vă mulțumesc frumos pentru acest subiect interesant care inițiază cercetătorii în secretele muncii restaurării, dar și pentru atmosfera deosebită pe care reușiți să o creați în comunicare.

Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni: „portretul complet” al unei personalități providențiale

Rezumat. Dialogul de față se poartă în jurul personalității mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, celui căruia i se datorează înființarea principalelor ctitorii ecleziastice și culturale de la Chișinău. În mod particular, discuția vizează procedura de deshumare și conservare în situ a artefactelor din cripta lui Gavriil Bănulescu-Bodoni, cu scopul de a realiza un portret complet al mitropolitului, dar și al epocii sale. Implicarea experților de la Centrului T.A.B.O.R. în procesul de salvare a inventarului arheologic identificat la deschiderea criptei a durat între anii 2016–2018, la solicitarea dl prof. univ. dr. hab. Gh. Postică, viceministru al Culturii al Republicii Moldova în acea perioadă. Scopul convorbirii constă în valorificarea personalității lui Gavriil Bănulescu-Bodoni, dar și a rezultatelor acțiunilor de deshumare și conservare a celui mai mare inventar arheologic în ceea ce privește numărul de piese extrase dintr-un singur sit arheologic. Acest tezaur de bunuri cultural-spirituale constituie o parte a patrimoniului național.

Cuvinte-cheie: Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni, mănăstirea Căpriană, săpături arheologice, criptă, expert restaurator, inventar arheologic, conservare, patrimoniu național.

Metropolitan Gavriil Bănulescu-Bodoni: the “complete portrait” of a providential personality

Abstract. The present dialogue revolves around the personality of Metropolitan Gavriil Bănulescu-Bodoni, to whom the establishment of the main ecclesiastical and cultural foundations in Chișinău is due. In particular, the discussion concerns the procedure of exhumation and conservation of artifacts from the crypt of Gavriil Bănulescu-Bodoni, in order to make a complete portrait of the metropolitan, but also of his historical epoch. Involvement of experts from the T.A.B.O.R. Center in the process of saving the archaeological inventory identified at the opening of the crypt lasted between 2016–2018, at the request of prof. PhD Gh. Postică, Deputy Minister of Culture of the Republic of Moldova at that time. The purpose of the conversation is to capitalize on the personality of Gavriil Bănulescu-Bodoni, but also the results of the exhumation and conservation of the largest archaeological inventory in terms of the number of pieces extracted from a single archaeological site. This treasure of cultural and spiritual goods is part of the national heritage.

Keywords: Metropolitan Gavriil Bănulescu-Bodoni, Căpriană monastery, archaeological excavations, crypt, restoration expert, archaeological inventory, conservation, national heritage.